

УДК 330.34.011

Дудка М.О.
аспірант кафедри фінансів
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця

МОРФОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «СТІЙКИЙ РОЗВИТОК»

MORPHOLOGICAL ANALYSIS OF THE CONCEPT'S ESSENCE OF "SUSTAINABLE DEVELOPMENT"

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена дослідженню сучасних підходів до розуміння категорії «стійкий розвиток». У дослідженні уточнено зміст цього поняття за допомогою морфологічного аналізу. Виділено та проаналізовано ключові характеристики категорії, що розглядається. Проведено контент-аналіз поняття «стійкий розвиток». На основі виділення сутнісних компонент розраховано навантаження та узагальнено перелік та склад його ключових характеристик.

Ключові слова: стійкий розвиток, морфологічний аналіз, контент-аналіз, ключові характеристики, компонента, навантаження.

АННОТАЦІЯ

Стаття посвящена исследованию современных подходов к пониманию категории «устойчивое развитие». В исследовании уточнено содержание этого понятия с помощью морфологического анализа. Выделены и проанализированы ключевые характеристики рассматриваемой категории. Проведен контент-анализ понятия «устойчивое развитие». На основе выделения существенных компонент рассчитаны нагрузки и обобщен перечень и состав его ключевых характеристик.

Ключевые слова: устойчивое развитие, морфологический анализ, контент-анализ, ключевые характеристики, компонента, нагрузки.

ANNOTATION

The article is devoted to the study of modern approaches to understanding the category "sustainable development". The study clarified the content of this concept using morphological analysis. Key characteristics of the category in question are identified and analyzed. A content analysis of the concept of "sustainable development" is conducted. On the basis of the selection of the essential components, the loads are calculated and the list and composition of its key characteristics are generalized.

Keywords: sustainable development, morphological analysis, content analysis, key characteristics, components, loads.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку економіки одними з головних стають питання, пов'язані із забезпеченням стійкого розвитку суб'єктів господарювання. Актуальність дослідження цієї проблеми зумовлена значною кількістю факторів зовнішнього середовища, що спричиняють негативний вплив на діяльність суб'єктів господарювання, та необхідністю підвищення ефективності їхньої фінансово-господарської діяльності. У наукових колах існує велика кількість визначень поняття стійкого розвитку, що пояснюється розбіжністю поглядів у розумінні цього терміна. Тракткування цього визначення постійно уточнюється і доповнюється багатьма дослідниками і вченими.

Таким чином, особливої уваги потребує комплексне дослідження та уточнення сутності

поняття «стійкий розвиток» у контексті функціонування економічних систем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підходи до визначення сутності поняття «стійкий розвиток», його змістовні характеристики загалом та стосовно суб'єктів господарювання розглядалися у працях низки вчених: О.Л. Попової [1], М.О. Гончаренко [2], Л.Г. Мельника [3], З.М. Герасимчук [4], Б.М. Данилишина, Л.В. Шостака [5], В.П. Савчука [6], В.П. Прадуна [7], В.Ф. Гамалія [8, с. 14] та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На сучасному етапі розвитку економіки України особливої актуальності набуває дослідження проблем забезпечення ефективного та стійкого функціонування саме суб'єктів господарювання. Це зумовлюється, по-перше, їх значним внеском у розвиток продуктивних сил нашої держави, а по-друге, необхідністю їх адаптації до впливів зовнішнього середовища, що дуже часто мають негативний характер (високий рівень інфляції, нестабільність фінансового та валютного ринків, швидкі темпи зростання цін на енергоносії, соціальні проблеми тощо). У зв'язку з цим виникає необхідність вивчення сучасних підходів до змісту категорії «стійкий розвиток», особливо в контексті проблем АПК, оскільки думки вчених суттєво різняться щодо визначення змісту цієї категорії і немає її єдиного сформованого визначення. Це потребує проведення морфологічного аналізу сутності поняття «стійкий розвиток».

Мета статті – узагальнення сучасних підходів та уточнення змісту категорії «стійкий розвиток» на основі використання методів морфологічного та контент-аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «стійкий розвиток» вперше розглядався в аспекті дослідження екологічних перетворень на конференції ООН у 1972 р. у Стокгольмі. У науковій праці «Стратегія всесвітнього збереження: збереження існуючих ресурсів для сталого розвитку» стійкий розвиток визначався як покращення якості життя в межах можливостей (місткості) екосистем, які залишатимуться у стані відносної рівноваги [9].

На засіданні Міжнародної комісії з навколишнього середовища і розвитку (1987 р.), де було наголошено на потребах задоволення теперішніх та захисту майбутніх потреб люд-

ства, поняття «стійкий розвиток» (sustainable development) було уточнено: «Це такий розвиток, який задовольняє потреби сьогодення, але не ставить під загрозу можливість майбутніх поколінь задовольняти свої потреби» [10].

Саме на конференції Організації Об'єднаних Націй (ООН) із проблем навколишнього середовища (Стокгольмська Декларація, 1972 р.) був визначений зв'язок економічних, соціальних і екологічних проблем суспільства, що поклато початок концепції стійкого розвитку, а вже на конференції ООН із проблем навколишнього середовища та розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.) концепція стійкого розвитку була визнана найбільш прийнятною та були визначені пріоритетні напрями її подальшого розвитку.

Термін "sustainable development" має певні особливості тлумачення мовами різних країн [11]. Офіційний переклад терміна "sustainable development" українською мовою звучить як «сталий розвиток», що відповідно до академічного тлумачного словника української мови [12] трактується як «постійний, незмінний», що є синонімом до поняття «стійкий», тому надалі

будемо розглядати загальноприйняте в науковій літературі поняття «стійкий розвиток».

Сьогодні існує багато різноманітних поглядів на цю дефініцію, але єдиний підхід до визначення її змісту відсутній. Проте необхідно зазначити, що автори по-різному трактують поняття «стійкий розвиток», приділяючи увагу певним, істотним, на їх думку, характеристикам. Тому доцільно узагальнити сучасні підходи до змісту категорії «стійкий розвиток» щодо економічних систем (табл. 1).

Так, М.О. Гончаренко [2, с. 243] стверджує, що стійкий розвиток – це властивість системи повертатися до рівноважного стану або циклічного режиму після усунення збурювання, що викликало порушення останніх.

Л.Г. Мельник [3] та В.П. Савчук [6] вважають за потрібне акцентувати увагу саме на вплив зовнішніх та внутрішніх факторів і при цьому забезпечувати рівноважний розвиток.

В.Ф. Гамалій [8, с. 14] та О.С. Світлична [13, с. 73] визначають його як здатність підтримувати ключові фінансові, маркетингові, виробничі і кадрові показники на нормативно заданому рівні. О. Попова [1] характеризує

Таблиця 1

Узагальнення сучасних підходів до змісту категорії «стійкий розвиток»

№	Автор, джерело	Сутнісний зміст категорії
1	Гончаренко М.О. [2, с. 243]	властивість системи повертатися до рівноважного стану або циклічного режиму після усунення збурювання, що викликало порушення останніх
2	Мельник Л.Г. [3]	гнучке реагування на всі зовнішні та внутрішні впливи для того, щоб не запобігати, а вмiло використовувати нові обставини, властивості і відносини для їхнього постійного відновлення і самовдосконалення
3	Савчук В.П. [6]	здатність підприємства протистояти несприятливим впливам зовнішнього середовища і забезпечити рівноважний розвиток підприємства за рахунок оптимальної організації функціонування фінансових та виробничих ресурсів господарюючого суб'єкта
4	Гамалій В.Ф. [8, с. 14]	це комплексна характеристика підприємства на певний період часу, що відображає здатність підтримувати ключові фінансові, маркетингові, виробничі й кадрові показники на нормативно заданому з високим ступенем імовірності рівні під впливом збурювань зовнішнього і внутрішнього середовища
5	Світлична О.С. [13, с. 73]	комплексне поняття, наділене зовнішніми формами прояву, що формується в процесі всієї фінансово-господарської діяльності та перебуває під впливом безлічі різних факторів
6	Попова О.Л. [1]	системні, людиноцентристські, адаптивні за природою і якісні за сутністю цілеспрямовані зміни, що повинні забезпечувати підвищення її економічної ефективності, соціальної прогресивності, екологічної безпечності та стійкості
7	Данилишин Б.М., Шостак Л.В. [5]	така система відносин суспільного виробництва, за якої досягається оптимальне співвідношення між економічним ростом, нормалізацією якісного стану природного середовища, ростом матеріальних і духовних потреб населення
8	Герасимчук З.В. [4]	процес забезпечення функціонування територіальної системи із заданими параметрами в певних умовах, протягом необхідного проміжку часу, що веде до гармонізації факторів виробництва та підвищення якості життя сучасних і наступних поколінь за умови збереження та поетапного відтворення цілісності навколишнього середовища
9	Мочерний С.В. [14]	незворотні та закономірні сутнісно-якісні зміни суспільства на основі оптимального поєднання та раціоналізації економічної, екологічної та соціальної сторін такого розвитку з урахуванням потреб майбутніх поколінь; важливою умовою сталого розвитку є якісне економічне зростання
10	Прадун В.П. [7]	збалансований розвиток, тобто такий, що має збалансовану динамічну рівновагу між компонентами інтегрованої екосистеми
11	Шевчук В.О. [15, с. 6–8]	процес гармонізації продуктивних сил, задоволення необхідних потреб усіх членів суспільства за умови збереження та поетапного відтворення цілісності навколишнього середовища, забезпечення рівноваги між потенціалом природи та вимогами людей усіх поколінь

стійкий розвиток як системні, адаптивні з природою цілеспрямовані зміни.

Б. Данилишин, Л. Шостак [5] розглядають стійкий розвиток як таку систему відносин суспільного виробництва, за якої досягається оптимальне співвідношення між економічним ростом, нормалізацією якісного стану природного середовища, ростом матеріальних і духовних потреб населення. З. Герасимчук [4] пов'язує стійкий розвиток саме з поетапним відтворенням цілісності навколишнього середовища.

Таким чином, узагальнюючи проаналізовані підходи та трансформуючи їх щодо діяльності суб'єктів господарювання, можна стверджувати, що стійкий розвиток уособлює здатність суб'єкта в процесі його трансформації у просторі і часі протидіяти негативним впливам з боку зовнішнього середовища та підтримувати ключові індикатори діяльності на заданому рівні.

При цьому забезпечуються параметри гнучкості та адаптивності шляхом взаємодії між фінансовими, трудовими, виробничими ресурсами, але обов'язковою умовою є збереження цілісності навколишнього середовища.

Дослідження поглядів на визначення поняття «стійкий розвиток» показало, що є спільні риси і суттєві відмінності в інтерпретації цього терміна. У зв'язку з необхідністю уточнення тлумачення поняття «стійкий розвиток» слід провести морфологічний аналіз сутності цього поняття, що наведений у табл. 2.

Виходячи з табл. 2, можемо дійти висновку, що більшість вчених ключовою характеристикою цього поняття визначають процес (6 визначень з 11). Водночас істотно меншу частоту має вживання таких ключових ознак, як здатність (3 визначення), властивість (1 визначення) та система відносин (1 визначення).

Серед об'єктів, що найчастіше згадуються авторами, слід виділити суспільство, територіальні системи та суб'єкти господарювання, а щодо стійкого розвитку суб'єктів господарювання – їх рівноважний стан, ключові характеристики діяльності та ресурси. Важливою умовою, що протидіє стійкому розвитку, автори вважають наявність збурень у зовнішньому та внутрішньому середовищі, а однією з ключових умов його забезпечення – оптимальне поєднання та раціоналізацію економічного, екологічного та соціального складників.

Таким чином, проведений морфологічний аналіз дає змогу виявити та згрупувати ключові характеристики визначення поняття «стійкий розвиток», що всебічно розкривають його зміст.

Отже, до ключових характеристик, що визначають зміст досліджуваного поняття, віднесемо:

- здатність суб'єкта господарювання до змін;
- процес задоволення необхідних потреб;
- властивість системи повертатися до рівноважного стану;
- протистояння несприятливим впливам зовнішнього середовища;

– комплексну характеристику фінансово-господарської діяльності.

З метою уточнення змісту категорії «стійкий розвиток» на основі виділених ключових характеристик пропонується застосування методу контент-аналізу. Контент-аналіз – це переведення у кількісні показники масової текстової інформації з наступним її статистичним опрацюванням. Він застосовується тоді, коли виникає потреба в опрацюванні великих масивів документальних джерел, недосяжних для інтуїтивного аналізу. Суть методу полягає у переведенні у кількісні показники текстової інформації через пошук у текстах певних ознак, рис, властивостей. Нині контент-аналіз є одним із загальнодоступних базових аналітичних інструментів, який завдяки комп'ютерній техніці та Інтернету потужно прогресує [17].

Таким чином, з кожного визначення, наведеного в табл. 2, виокремимо декілька сутнісних компонент, що найбільш змістовно відображають аспекти поняття «стійкий розвиток».

Після цього розрахуємо навантаження на кожну компоненту, сума яких відносно одного визначення становить одиницю. Вони, відповідно, визначаються шляхом поділу одиниці на кількість виділених компонент (табл. 3).

Таким чином, згідно табл. 3, з кожного поняття було виокремлено змістовні компоненти та розраховано навантаження на них. Для того, щоб зрозуміти частотність їх вживання, а відповідно, і важливість, згрупуємо виокремлені компоненти відносно виділених вище ключових характеристик та розрахуємо загальне навантаження на них (табл. 4).

Згідно з табл. 4, найбільш часто у визначеннях стійкого розвитку застосовується така його ключова характеристика, як «властивість системи повертатися до рівноважного стану». Це представлено у визначеннях таких науковців, як М.О. Гончаренко [2, с. 243], В.П. Савчук [6], Б.М. Данилишин, Л.В. Шостак [5], В.П. Прадун [7]. Загальне навантаження на цю характеристику становить 3,33 з 10,98 можливих, тобто 30,33%. Деяко меншою є частота використання ключової характеристики «здатність суб'єкта господарювання до змін», а саме 25,77%. Вона представлена у працях таких науковців, як В.П. Савчук [6], В.Ф. Гамалій [8, с. 14], О.Л. Попова [1], С.В. Мочерний [14].

Ще 18,12% припадає на ключову характеристику «процес задоволення необхідних потреб», загальне навантаження якої становить 1,99. Більш наочно результати проведеного контент-аналізу представлено на рис. 1.

Таким чином, згідно з виділеними в результаті морфологічного аналізу ключовими характеристиками та розрахованими навантаженнями, можемо узагальнити та уточнити зміст поняття «стійкий розвиток» – це здатність суб'єкта господарювання (2,83), виражена через комплексну характеристику його фінансово-господарської діяльності (1), протистояти

Таблиця 2

Морфологічна класифікація сутності поняття «стійкий розвиток»

Ключова ознака	Визначення	Об'єкт	Здатність об'єкта, умова	Автор
1	2	3	4	5
Властивість	повертатися	рівноважний стан	після усунення збурювання, що викликало порушення останніх	Гончаренко М.О. [4, с. 243]
		циклічний режим		
Здатність	протистояти несприятливим впливам зовнішнього середовища	фінансові та виробничі ресурси господарюючого суб'єкта	за рахунок оптимальної організації функціонування	Савчук В.П. [6]
	забезпечити	рівноважний розвиток		
	збалансовано розвиватися	динамічна рівновага	між компонентами інтегрованої екосистеми	Прадун В.П. [7]
Система відносин суспільного виробництва	підтримувати на нормативно заданому з високим ступенем імовірності рівні	ключові фінансові, маркетингові, виробничі й кадрові показники	під впливом збурювань зовнішнього і внутрішнього середовища	Гамалій В.Ф. [8, с. 14]
	за якої досягається	оптимальне співвідношення	між економічним ростом, нормалізацією якісного стану природного середовища, ростом матеріальних і духовних потреб населення	Данилишин Б.М., Шостақ Л.В. [5]
	гнучкого реагування	на всі зовнішні та внутрішні впливи	щоб не запобігати, а вміло використовувати нові обставини, властивості і відносини для їхнього постійного відновлення і самовдосконалення	Мельник Л.Г. [3]
	формування	всієї фінансово-господарської діяльності	під впливом безлічі різних факторів	Світлична О.С. [13, с. 73]
Процес	забезпечення функціонування протягом необхідного проміжку часу	територіальної системи із заданими параметрами	що веде до гармонізації факторів виробництва та підвищення якості життя сучасних і наступних поколінь за умови збереження та поетапного відтворення цілісності навколишнього середовища	Герасимчук З.В. [4]
	гармонізації	продуктивних сил	забезпечення рівноваги між потенціалом природи та ви-могами людей усіх поколінь	Шевчук В.О. [15, с. 6-8]
	задоволення	необхідних потреб усіх членів суспільства	які повинні забезпечувати підвищення економічної ефективності, соціальної прогресивності, екологічної безпеки та стійкості	Попова О.Л. [1]
	зміни	стану суспільства	на основі оптимального поєднання та раціоналізації економічної, екологічної та соціальної сторін такого розвитку з урахуванням потреб майбутніх поколінь	Мочерний С.В. [14]

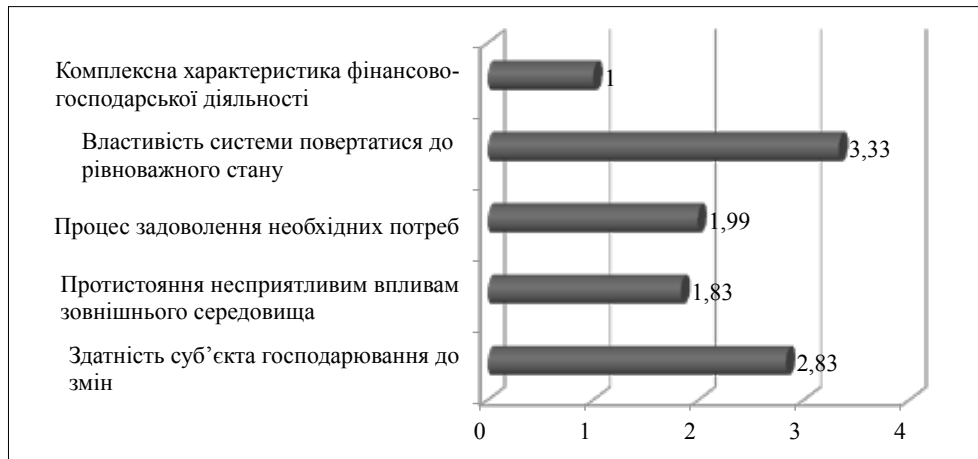

Рис. 1. Загальні навантаження на ключові характеристики змісту поняття «стійкий розвиток»

Таблиця 3

Сутнісні компоненти поняття «стійкий розвиток»

Номер визначення	Компоненти, що входять до складу визначення	Зміст компоненти	Навантаження на кожну компоненту
1	1.1	властивість системи	0,5
	1.2	повертання до рівноважного стану або циклічного режиму	0,5
2	2.1	гнучке реагування на всі зовнішні та внутрішні впливи	1
3	3.1	Здатність	0,33
	3.2	протистояння несприятливим впливам зовнішнього середовища	0,33
	3.3	забезпечення рівноважного розвитку підприємства	0,33
4	4.1	комплексна характеристика	0,5
	4.2	здатність підтримувати ключові фінансові, маркетингові, виробничі й кадрові показники	0,5
5	5.1	комплексне поняття, що формується в процесі всієї фінансово-господарської діяльності	0,5
	5.2	перебування під впливом	0,5
6	6.1	цілеспрямовані зміни	1
7	7.1	система відносин суспільного виробництва	1
8	8.1	процес	0,5
	8.2	забезпечення функціонування територіальної системи	0,5
9	9.1	незворотні та закономірні сутнісно-якісні зміни суспільства	1
10	10.1	збалансований розвиток	1
11	11.1	процес	0,33
	11.2	гармонізація продуктивних сил	0,33
	11.3	задоволення необхідних потреб усіх членів суспільства	0,33

Таблиця 4

Загальне навантаження на ключові характеристики поняття «стійкий розвиток»

№ п/п	Ключова характеристика	Перелік сутнісних компонент	Загальне навантаження
1	Здатність суб'єкта господарювання до змін	3.1; 4.2; 6.1; 9.1	2,83
2	Протистояння несприятливим впливам зовнішнього середовища	2.1; 3.2; 5.2	1,83
3	Процес задоволення необхідних потреб	8.1; 8.2; 11.1; 11.2; 11.3	1,99
4	Властивість системи повертатися до рівноважного стану	1.1; 1.2; 3.3; 7.1; 10.1	3,33
5	Комплексна характеристика фінансово-господарської діяльності	4.1; 5.1	1

несприятливим впливам зовнішнього середовища (1,83) та при цьому повертатися до рівноважного стану (3,33) і задовольняти необхідні потреби (1,99).

Висновки. Узагальнено сучасні підходи до змісту категорії «стійкий розвиток» та уточнено його сутність за допомогою методів морфологічного та контент-аналізу. Виділено ключові характеристики, що формують зміст досліджуваного поняття та їх сутнісні компоненти, розраховано навантаження, що визначають частоту використання ключових характеристик у визначеннях. До напрямів подальших досліджень слід віднести виділення протиріч, що зумовлюють необхідність стійкого розвитку суб'єктів агропромислового комплексу України, а також розроблення методичних підходів щодо оцінювання рівня їх стійкого розвитку в сучасних умовах господарювання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Попова О.Л. Сталый розвиток агросфери України : політика і механізми / О.Л. Попова. К. : Ін-т екон. та прогнозів. НАНУ, 2009. 352 с.
2. Гончаренко М.О. Дослідження стійкості розвитку підприємства як економічної системи / М.О. Гончаренко // Труды Одесского политехнического университета. Экономика. Вип. 1(33)-2(34). 2009. 243 с.
3. Основи стійкого розвитку / За заг. ред. д.е.н., проф. Л.Г. Мельника. Навчальний посібник. Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. 654 с.
4. Герасимчук З.В. Регіональна політика сталого розвитку: теорія, методологія, практика : Монографія / З.В. Герасимчук. Луцьк : Надстир'я, 2008. 528 с.
5. Данилишин Б.М. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України / Б.М. Данилишин, С.І. Дорогунцов, В.С. Міщенко. К. : РВПС України, 1999. 716 с.
6. Савчук В.П. Финансовый менеджмент / В.П. Савчук. К.: Максимум, 2004. С. 327.
7. Прадун В.П. Економіко-екологічні основи сталого розвитку регіональних агропромислових комплексів : Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. екон. наук. : спец. 08.07.02. НАНУ. Об'єднаний інститут економіки / В.П. Прадун. Л., 2005. 41 с.
8. Гамалій В.Ф. Дослідження стійкості функціонування промислово-економічних систем / В.Ф. Гамалій, І.В. Ніколаєв // Вісник економічної науки України. 2008. № 1. С. 14–17.
9. IUCN/UNEP/WWF World. Conservation Strategy : Living resources conservation for sustainable development, IUCN, Gland, Swit. Zerland, 1980. P. 125–214.
10. Наше общее будущее: Доклад Международной комиссии по окружающей среде и развитию. М.: Прогресс, 1989. 376 с.
11. Борщук Є.М. Основи теорії стійкого розвитку еколого-економічних систем : монографія / Є.М. Борщук. Львів: Растр-7, 2007. 435 с.
12. Академічний тлумачний словник. Словник української мови. 1970–1980 рр. URL: <http://sum.in.ua/>.
13. Гончаренко М.О. Методичні підходи оптимального управління стійкістю компанії / М.О. Гончаренко, О.С. Світлична // Устойчивое развитие: социальные и экономические изменения: монографія. Ополе: Theacademy of Management and Administration in Opole, 2016. С. 219–225.
14. Економічний енциклопедичний словник: у 2 т. / [С.В. Мочерний, Я.С. Ларіна, О.А. Устенко, С.І. Юрій]; за ред. С.В. Мочерного. Львів :Світ, 2006. Т. 2. 568 с.
15. Шевчук В. Формування інноваційної моделі сталого розвитку України в посткризовий період / В. Шевчук // Економічний часопис XXI. 2010. № 2. С. 6–8.
16. Гончаренко М.О. Дослідження факторів, що впливають на стійкість розвитку підприємства / М.О. Гончаренко // Вісник соціально-економічних досліджень. № 40. С. 36–40.
17. Юськів Б.М. Контент-аналіз. Історія розвитку і світовий досвід: Монографія. Рівне.: «Перспектива», 2006. 203 с.
18. Шубравська О. Сталый економічний розвиток: поняття і напрямки дослідження / О. Шубравська // Економіка України. 2005. № 1. С. 36–42.
19. Alawode A.A. What is Financial Stability? / Abayomi A. Alawode, Mohammed AISadek // Financial Stability Paper Series, 2008. № 1. P. 26.